

HJERTETS DANNELSE

Barnets vej til livsduelighed og nærvær

Essays om
opvækst til empati
og medmenneskelighed

Lianne Kirstine Ervolder

SKRIVEFORLAGET

Essays om det kærlige og nærværende møde mellem barnet og den voksne

Gennem en række essays med baggrund i den nyere forskning inden for udviklingspsykologi og neuropsykologi, udforsker bogen barnets eksistentielle fundament og dets psykiske udvikling gennem leg og en sund tilknytning til voksne rollemodeller.

Forfatteren peger frem mod et samfund, hvor medmenneskelighed og etisk forpligtende fællesskaber stilles i forgrunden. Bogen søger således at skitsere et nyt værdisystem for barnets udvikling og dannelse, og den kan læses som et indlæg i debatten om, hvordan vi som samfund ønsker at forme fremtidens ”dannelsesrum”.

Bogen henvender sig primært til fagfolk og studerende på det pædagogiske felt samt psykoterapeuter. Men den kan med lige så stort udbytte læses af forældre, bedsteforældre og andre, som er optaget af barnets vej til livsduelighed, livsmod og øget selvfølelse.

SKRIVEFORLAGET

Hjertets dannelse – Barnets vej til livsduelighed og nærvær

Copyright © 2024 Lianne Kirstine Ervolder og Skriveforlaget

1. udgave, 1. oplag 2024

ISBN | 978-87-7574-114-4

Omslagsfoto | Lianne Kirstine Ervolder

Omslagsdesign | Ben Alex

Grafisk tilrettelæggelse | Isabel Søndergaard – Skriveforlaget

Bogen er sat med Source Serif Variable og Gill Sans Nova

SKRIVEFORLAGET

Skriveforlaget | www.skriveforlaget.dk

Bogen er trykt hos Ecograf, Danmark

Denne bog er beskyttet i medfør af gældende dansk lov om ophavsret. Kopiering må kun ske i overensstemmelse med loven. Det betyder f.eks. at kopiering til undervisningsbrug kun må ske efter aftale med Copydan Tekst og Node.

Udgivelsen er støttet af VELUX FONDEN under fondens fundatsbestemmelse, der giver mulighed for at støtte aktive ældre. Kvalitative og redaktionelle vurderinger i forbindelse med udgivelsen er varetaget af forlaget og forfatteren.

Denne tryksag er klima-kompenseret i henhold til ClimateCalc.

Kompensation er købt hos: Gold Standard

www.climatecalc.eu
Cert. No. CC-000137/DK

HJERTETS DANNELSE

Barnets vej til livsduelighed og nærvær

Essays om opvækst til empati
og medmenneskelighed

Lianne Kirstine Ervolder

INDHOLD

Forord – Barnets vej til livsduelighed og nærvær	9
Indledning – Dannelse i en ny tidsalder	15
Første del	21
Del 1 – Rundt om dannelse	22
Kærligheds er opvækstens livmoder	22
Et livslangt dannelsesprojekt	23
Dannelsesprocessen i antikkens spor	25
Den moderne tid og humaniteten	28
Tillidsfuld venlighed	30
Ydre dannelse	34
Hjertets videnskab	36
Kunsten at blive et kærligt og dannet menneske	37
Ny tids dannelsesværdier	39
Dannelse i kærlighedens favn	43
Bud på fremtidens dannelsesværdier og dyder	44
Bliver nutidens børn fremtidens humane voksne?	46
Andre værdier i dannelse og opdragelse	48
Vejen til humanitet	50
Del 1.2 – Digital dannelse	52
Andel del	65
Del 2 – Barndom og forældreskab	66
Det er i kærlighedens til børn, vi åbner vores hjerter mest	67
Børns fødselsret	70
Jeres børn er ikke jeres børn	73
Barndom. Et unikt rum for udvikling af humanitet	78
Mødet mellem barnet og de voksne	80
Opdragelsesværdier fra visdommens skattekasse	86

Del 2.2 – Forældrekærlighed	92
Tryghed til at være i verden	100
Nærvær er hjertet i alle relationer	104
Kun med hjertet kan man se rigtigt	108
Tredje del	111
Del 3 – Kommunikation med hjertets stemme	113
Vores resonerende nervesystem	124
Den voksnes definitionsmagt	127
Usynlige magtrelationer	130
Skam	133
Hvad kan barnet forstå	137
Eksternalisering	142
Udviklingsfremmende samspil og kommunikation	144
Del 3.2 – Værdig kommunikation eller girafsprag	149
Fjerde del	155
Del 4 – Barnets psykiske udvikling	157
Del 4.2 – Mødeøjeblikke	158
Del 4.3 – Den livsvigtige tilknytning	172
Teori om tilknytning set i helikopterperspektiv	176
Tilknytningsmønstrene har base i omsorgsmiljøet	183
Affektregulering og intersubjektivitet	186
Udvikling af mentalisering hos barnet	191
Spejlneuroner. Et genialt design	196
Del 4.4 – På sporet af empati og medfølelse	204
Om at åbne for barnets medfødte potentiale for medfølelses og empati	204
Del 4.5 – Faser i barnets udvikling	216
Del 4.6 – Barnet i mesterlære	225
Femte del	237
Del 5 – Legens magiske univers	238
Del 5.2 – Magien i barndomslandet	255

Sjette del	263
Del 6 – Hjertets katedral	264
Hjertets visdom	265
Vores bevidste hjerte	267
Hjertets intelligens	268
Hjernen husker. Hjertet erindrer	270
Sansning og resonans	272
Det sansende fællesskab	274
Hjertebevidsthed	274
Hjertets resonans	276
Hjertet er et følende organ	280
Sjælen i hjertet	283
Kvantefelter	286
Tanker og følelser er fine elektriske bølger	288
Del 6.2 – Evighedens perspektiv	290
Kosmiske principper	294
Alt er energi	297
Bevidsthed på tværs af tid og rum	298
Heisenbergs ubestemmelighedsteori	301
Alt er et	303
Bevidsthed	305
Spirituel og transpersonlig udvikling	308
Barnet i et åndsvidenskabeligt perspektiv	310
Epilog	314
Baggrundsstof	318
Ordliste	328
Litteratur	335
Illustrationer	340
Tak	341

FORORD

BARNETS VEJ TIL LIVSDUELIGHED OG NÆRVÆR

Kære Læser

Bogens titel *hjertets dannelse* peger på den dannelsesdimension, der har med empati, medmenneskelighed og moralsk dannelse at gøre. Med et særligt fokus på udvikling af børns livsduelighed, livsmod og selvfølelse.

Gennem essays, der rummer både teoretisk viden og refleksioner, ønsker jeg at åbne døre til overvejelse og indsigt i bogens temaer, som fx betydningen af nærvær og kontakt til barnet. Det handler om de små – men betydningsfulde detaljer, der kan komme til syne, når vi stopper op og ser, og dermed kan få nye indsigter i barnets verden.

De valgte essays er forskellige i form og indhold og kan læses uafhængigt af hinanden.

Man kan betragte det som et samlet billede med fællestræk, der peger mod en større mening.

Bogen er vidtfavnende i den forstand, at den kommer omkring barndom og børns opvækst set gennem et prisme med mange brudflader: Filosofiske betragtninger, udviklingspsykologiske teorier, opdragelses- og dannelsesværdier samt en åndsvidenskabelig vinkel. På den måde ønsker jeg at afsøge forskellige aspekter af barnets dannelsesproces.

Jeg ønsker at komme så tæt på barnets perspektiv som muligt. Det teoretiske og faglige indhold spejles derfor undervejs i små fortællinger fra livet med børn samt eksistentielle og filosofiske refleksioner over de forskellige temaer. Bogens temaer kan læses i vilkårlig rækkefølge og vil i nogle sammenhænge blive gentaget – blot udfoldet i en ny kontekst. Jeg forestiller mig, at gentagelserne kan inspirere til yderligere refleksion.

Barnets dannelsesgrundlag

Jeg har arbejdet med børn i mange forskellige sammenhænge og studeret deres opvækst, dannelse og udvikling fra forskellige vinkler og perspektiver. Jeg har i denne bog brugt min faglige viden, min personlige erfaring og min interesse for åndsvidenskaben i et forsøg på at skabe en helhedsforståelse. Mit livstræ har rødder i en muld, der gennem årene er dannet af erfaring, viden og refleksioner over det levende mirakel, livet udgør. Bogen henvender sig til både fagfolk og studerende indenfor det pædagogiske fagområde så vel som til forældre og andre voksne, der er optaget af børns opvækst til medfølelse og empati i det moderne samfund.

Nogle kapitler har en fortællende og filosofisk tilgang til emnet, mens andre præsenterer nyere teorier på området. Sidstnævnte appellerer måske særligt til fagfolk indenfor det pædagogiske eller psykoterapeutiske område.

Kort sagt henvender bogen sig til alle, der har lyst til- og interesse i – at udforske forskellige aspekter af barnets liv, som flere steder tillige spejles i spirituelle vinkler på opvækst og dannelse.

Det er en bog for voksne om børn og om det dannelsesgrundlag, som det moderne samfund giver mulighed for. Særligt vil jeg sætte fokus på barnets livsvigtige tilknytning til nærværende og omsorgsfulde forældre, hvilket er fundamentalt for barnets livsmod og livsduelighed.

Jeg har i bogen efter bedste evne forsøgt at lade barnets stemme komme til orde.

Bogen har været mange år undervejs. Den har ligget i udkanten af min bevidsthed og indfanget impulser, inspirationer og formuleringer. Efterhånden er det blevet til mange lapper med noter og gule sedler, for ikke at tale om skriblerier i notesbøger. Jeg har ikke været i tvivl. Denne bog måtte skrives både fra hjertet og intellektet.

Med hjertets dannelse og udvikling af evnen til empati, der er bogens signatur, er det mit ønske, at den samtidig kan pege frem mod et mere humanistisk samfund. Et samfund, hvor medmenneskelighed og et etisk forpligtende fællesskab sættes i forgrunden.

Emnerne i denne bog kan tale til både sindet, følelserne og intellektet og samtidig berøre hjertets visdom.

Barndom og forælderrollen

Håb, drømme og bekymringer hører forælderrollen til.

Historisk set har børn i den vestlige verden generelt betragtet aldrig haft det så godt som i de sidste årtier. Alligevel kæmper mange i dag med forælderrollen. Mon ikke det altid har været sådan – set gennem tidens briller, blot med lidt forskelligt tidstypisk indhold. Særligt gennem anden halvdel af 1900-tallet og frem til i dag er forandringerne sket med en sådan hastighed, at det kan være svært at orientere sig i de mange bud på opdragelse.

Jeg oplever dog, at indgangen til det 21. århundrede markerede et vendepunkt, især i den vestlige verden. Her mødes de fleste børn af voksne med kærlighed, empati og respekt. Jeg ser også, at rigtig mange børn og unge er naturligt optaget af at skabe et bedre liv for planeten på mange planer. De indgår i inderlige, dybe venskaber. De forekommer oplyste, og de er veltalende og refleksive. For mig at se, er der her en ny generation med en anderledes tilgang til livet. Naturligvis er de også kun børn og unge, der forsøger at mestre livet på vor tids præmisser.

Børn er unikke væsener med deres eget sprog, egen kultur og deres egen logik. De har brug for at blive set, hørt, forstået og respekteret præcis, som de er. De kan forlange at blive mødt med nærvær, omsorg, anerkendelse og kærlighed. De har brug for at blive spejlet, og intet spejl kan være bedre end en tydelig, kærlig og tålmodig voksen.

Forældrene har i dette en vejledende funktion i at hjælpe barnet til at kunne håndtere uforståelige vilkår. Dette forudsætter, at forælderen kan favne sig selv ud fra de vilkår, der gælder i deres liv. Forældrene har et stort ansvar for løbende at imødekomme dette. At kunne rumme sig selv – eller at *stå i det åbne*, som Kierkegaard formulerede det.

Forældre-barn relationen er et ligeværdigt møde mellem barn og voksen – men i et asymmetrisk forhold. Her er det ikke de forskellige oplevelsesverdener, der udgør forskellen. Det afgørende er de kræfter, der ligger bag det umiddelbart synlige. Det, som sanses i resonansfeltet.

Jeg har valgt at skrive om børn, barndom og dannelse, da det er her, vi må satse på de humane samfundsværdier.

De fleste af dagens forældre er opvokset i en kultur, hvor voksne havde et ydre blik på børns adfærd og opførsel. I dag handler det snarere om at

forbinde det indre blik på det, der iagttages udefra. Det, der mærkes rigtigt, så opdragelsesrelationen først og fremmest handler om at favne og styrke barnet, når det møder de vilkår, familielivet og omverdenen stiller.

Der er naturligvis forskelle i børns muligheder og forældres livsomstændigheder. Det er svært at tage højde for de forskellige værdier og tilgange til opdragelse, hvilket gør det vanskeligt at favne mangfoldigheden i alle aspekter. Som fx et fokus på børn med særlige behov og udviklingsforstyrrelser ville fordre. Mit valg har derfor været at beskrive børns opvækst og empatiudvikling med afsæt i et bredt normalgennemsnit. At dele nogle generelle indsigter og erfaringer i en positiv grundtone, der forhåbentlig kan inspirere til en optimistisk tilgang til børns udvikling.

Børns udvikling og dannelse

Børns liv og læring forstås som erkendelsesprocesser, viden og konkrete færdigheder, der tilegnes og udfoldes hos det enkelte barn. Eller sammenfattet med ordene. Barnet *"virkestrang, fællesskabstrang og dets personlige selvrealiseringstrang"*, sådan som vi ser det i førskolebarnets leg. Tre ord lånt af den danske filosof Mogens Pahuus.

I snæver forstand handler det om barndom og barnets udvikling. Men i bredere forstand er det et forsøg på at formulere en mulig barndoms- og dannelsesfilosofi ved at brede de forskellige temaer ud i så mange perspektiver som muligt.

Denne bog er derfor en syntese af teorier, egne erfaringer og oplevelser tilført filosofiske, eksistentielle og åndelige inspirationer.

Det er et patchworktæppe med mange fortælletråde, hvor du som læser kan foretage et strejftog hen over emnerne – eller fordybe dig i særlige detaljer.

Hvorfor netop børn

Det meste af mit voksne arbejdsliv har jeg arbejdet med børn, direkte og indirekte. Først som pædagog og leder af flere daginstitutioner. Siden som underviser, seminarielærer og censor. Gennem årene har jeg tilrettelagt og afholdt en anseelig mængde kurser, hvor jeg har været omkring de fleste områder af børns opvækst, dannelse og udvikling. Samtidig har jeg været

så heldig at have mulighed for at gennemføre flere udviklingsprojekter i daginstitutioner og fritidshjem/SFO med fokus på nærvær i relationer – set i barnets perspektiv. Jeg har en baggrund i teoretisk pædagogik fra henholdsvis Københavns Universitet og Danmarks Lærerhøjskole (Danmarks Pædagogiske Universitet) samt en Masteruddannelse i Kybernetisk psykoterapi og psykologi fra Vedfeltinstituttet. Desuden har jeg en lang psykoterapeutisk praksis bag mig, og med alderen en stor livserfaring. Særligt har legen haft min store interesse. Det er dér, mit hjerte åbnes. Jeg har altid selv elsket at lege, og ser legen som et magisk rum, hvor særligt rollelegen kan være et vindue til børns forståelse af verden. Det gør mig glad at se børn udfolde sig med stor appetit på livet. Mit hjerte smiler, og uden at jeg er opmærksom på det, smiler også min mund.

Jeg har i mange år været inspireret af den danske filosof Martinus' kosmologiske verdensbillede, der bidrager til den måde, jeg forstår livet og verden på.

Med disse ord vil jeg ønske dig GOD LÆSELYST

BØRN ER UNIKKE VÆSENER MED DERES EGEN KULTUR

1

1.2

INDLEDNING

DANNELSE I EN NY TIDSALDER

Humanitet og medfølelse starter med børn og unges møde med bevidste og kærlige voksne.

Vi står overfor et vendepunkt med store og hastige forandringer på såvel samfundsplan som på verdensplan. Dette har naturligvis stor betydning for vores børn og unge – fremtidens voksne. Kan vi derfor opdrage og danne børn med sigte mod en ny human verdensmoral?

I dag ser alting fundamentalt anderledes ud, end for kun 20 år siden. Det kræver et nyt blik på vores materialistiske og tidstypiske verdensbillede. Det er en stor udfordring at skulle navigere ud fra et nyt paradigme i krydsfeltet mellem den gamle og nye verden, hvor vi især er udfordret af teknologiens hastige udvikling. På godt og ondt.

Min stemme er kun én ud af mange, der ønsker at tegne et modbillede til den negativitet, der præger tidsånden. Jeg ønsker at holde fast i et håbefuldt og positivt livsperspektiv med troen på medmenneskelighed som et grundlæggende træk hos de fleste mennesker. Uagtet den store opmærksomhed, der i øjeblikket er på børn og unges mistrivsel, vælger jeg fortrinsvis at have fokus på de områder, der tegner en fremtid i en mere optimistisk tone – og med fokus på alt det gode, vi også ser. Selv i tider med et polariseret samfund med store sociale og teknologiske forandringer, er det de menneskelige kvaliteter, der tæller. Jeg ønsker at rette linsen mod de æstetiske og menneskelige tilgange til livet. At se bagom tingene og måske give det mening set i et kosmologisk og universelt perspektiv.

Jeg har en tro på, at en opvækst med kærlig opmærksomhed kan bidrage til børn, der som voksne ønsker en verden, hvor humanitet og medfølelse er i forgrunden. Jeg har tillid til, at det går i den rigtige retning – trods mange

tilbageslag. I et lidt større perspektiv kan ses en linje, der siden oplysnings-tiden har bevæget sig i en mere human retning.

Jeg oplever, at mange børn og unge i dag tager hånd om hinanden, og skaber forbundne og dybe fællesskaber. Alt i alt ses mange positive initia-tiver, der eksisterer side om side med de deprimerende begivenheder, som klimaforandringer, naturkatastrofer, krige og magtfulde autokratiske lede-re bidrager med. Jeg håber først og fremmest at anspore til at bevare en vis optimisme med hensyn til fremtiden. At sætte fokus på de etisk-moralske sider i livet.

Et andet afsæt i bogen

NÆRVÆR i relationen mellem barnet og den voksne er den gyldne tråd, der løber bogen igennem og peger på, at det er en uomtvistelig nødvendighed at forstå og møde barnet ”indefra”, hvor det er hjertets stemme, der guider.

Flere af bogens dele har overvejende fokus på det mindre barn – da det er her, dannelsen tager sit afsæt. Det er den voksnes skærpede sansning i kontakten til barnet, der gør hele forskellen. Neurologisk set kan en kærlig og omsorgsfuld sensitivitet i kontakten bidrage til at udvikle de nervebaner, der støtter empati og medmenneskelighed.

Det er bevægende at tænke på, hvordan vi gennem resonansfeltet mellem barnet og en nærværende voksen, kan styrke oplevelsen af samhørighed.

Barnets verden er en magisk verden, hvor barnet på mange måder er den voksnes læremester.

Ny tids børn udfordrer på dén måde ny tids voksne. Her har de grundlæg-gende eksistentielle og følelsesmæssige behov ikke ændret sig nævnevær-digt. Dog synes behovene, de skal mødes på, ændret fundamentalt.

Universelle – essentielle og eksistentielle grundvilkår går gennem hele menneskets udvikling og dets livsbetingelser. Nøgleord i den sammenhæng kunne derfor være: Empati, medmenneskelighed og næstekærlighed.

Bogens præmis

Overordnet ønsker jeg bogen igennem at reflektere over de enkelte fæno-meners givethed. Fx kan fænomenet leg ikke beskrives alene ud fra en veldefineret og afgrænset position. Her er snarere tale om et område med

mange uforenelige størrelser. Legen, som den udfolder sig børn imellem, indeholder stor kompleksitet og ofte med skjulte eller uforståelige konflikter, som vi voksne ser det.

Når jeg i denne bog indkredser forskellige temaer, er det naturligvis med den usikkerhedsmargin, at de fleste positioner indeholder modsætninger samt stor kompleksitet, alt efter hvilket prisme, de fortolkes i. Mine personlige fortolkninger og baggrundsviden er således både tidsmæssig, kulturel og historisk præget. Som kvantefysikken beskriver det, påvirker iagttagelsen det iagttagne.

Metamorfose

Mit anliggende er at betone det "ubeskriverlige" i selve dannelsesprocessen. Det, der hverken kan beskrives eller foreskrives.

De empiriske erfaringer, der her præsenteres gennem fragmentariske fortællinger, tjener som supplerende stemningsbilleder til det teoretiske stof. Herved forsøger jeg at italesættes barndommens fine *livsstreng* gennem et billedligt, symbolsk og poetisk sprog.

Det empiriske stof er hentet direkte fra mine mangeårige erfaringer med undervisning og efteruddannelse af pædagoger. Desuden har jeg hentet materiale fra videooptagelser fra mine udviklingsprojekter, hvor jeg har filmet og analyseret pædagogers interaktion med børn. Her har jeg koncentreret mig om pædagogens nærværskompetence, tilstedevær og hendes tilgængelighed i forhold til børns behov for voksenkontakt. Linsen har været rettet mod nærværet i de aktiviteter, der blev igangsat og med et fokus på børns leg og venskaber. Ligeledes tager jeg udgangspunkt i mine personlige erfaringer og oplevelser som mormor, samt mit altid skærpede øje for omgangsformer børn og voksne imellem, som jeg møder dem omkring mig.

Som oftest smiler mit hjerte, når jeg oplever børns livskraft, og når jeg møder gode og nærværende omsorgspersoner. Dem er der heldigvis mange af i dag.

Mit "hjertes resonans" er på den måde et slags barometer for kærlige møder. Det modsatte ses selvfølgelig også. Fx udgør den voksnes hyppige brug af mobiltelefon et filter, hvorigennem nærværet og den inderlige kontakt til barnet filtreres. Det er dog ikke mit ærinde at være moralens vogter. Mit

udgangspunkt er det narrative perspektiv, hvorfor de forskellige aktører, børn såvel som voksne gives stemmer. Disse er krydret med øjebliksbilleder samt beretning om, hvordan de huskes af første person – nemlig mig.

Formen veksler mellem essays fungerende som mine personlige refleksioner over bogens temaer, fortællinger og stemningsbilleder, der ofte suppleres med korte udvalgte teoretiske input med relevans for det emne, der berkrives. Sine steder spejles temaerne tillige i en spirituel kontekst om opvækst og dannelse

Det er en fagbog med personlige og filosofiske refleksioner spejlet i teorier og videnskabelig forskning. Indimellem sniger der sig et par råd ind. Men det er ikke det vigtigste. Vigtigt er det derimod at vide, at empati, medfølelse og medmenneskelighed dannes i et kærligt spejlende resonansfelt.

Bogen indeholder seks selvstændige dele, der afsluttes med en opsamlende epiløg.

Tilsammen danner disse et overordnet billede af dannelsesbegrebet. Lidt poetisk kunne man sige, at de enkelte tråde danner et mønster i det bagtæppe, der repræsenterer forskellige værdier for opdragelse og læring i de forskellige tidsperioder.

Nogle af bogens essays appellerer til det visuelle og æstetisk-sanselige, andre præsenterer etablerede teorier og facts. Delene tre, fire og fem har en mere fagteoretisk karakter. De vil måske særligt appellere til fagfolk, der arbejder med børn og unge, studerende samt psykoterapeuter.

Det har været vigtigt for mig, at denne bog ikke kun er en teoretisk bog, men en bog, der kan mærkes. Indimellem er der mange ord, da det er et kæmpe emne. Men jeg har bestræbt mig på, at det jeg skriver, kommer fra et vellagret sted i mig.

Igennem hele bogen henviser jeg gentagne gange til Ole Vedfelts forskning i kybernetisk psykologi og ubevidst intelligens.

Ligeledes referer jeg i forskellige sammenhænge løbende til Martinus, en dansk forfatter og filosof, hvis kosmologi og åndsvidenskab gennem mange år har været en vigtig inspirationskilde for mig.

Susan Harts formidling af børns følelsesmæssige og personlige udvikling indgår i dele af det psykologiske stof.

En uddybende præsentation findes bagerst i bogen under "Baggrundsstof".

FØRSTE DEL

RUNDT OM DANNELSE

DEL 1

RUNDT OM DANNELSE

Hjertet som synonym for empati og medmenneskelighed er den gyldne tråd, hvormed jeg vil forsøge at spinde de mange og forskellige temaer sammen.

Jeg både tror og håber, at det er muligt at skabe empatiske og harmoniske børn, hvis de mødes af empatiske voksne, der kan møde dem i børnehøjde. Ikke perfekte voksne. Men voksne som ved af, at det er menneskeligt at blive frustrerede, kede af det, føle sig magtesløse – eller miste fodfæstet for en stund. Men også voksne, som er i stand til at vende tilbage til barnet for at reparere og genoprette tilliden.

Mon det så ikke skulle være muligt, at nutidens børn bliver fremtidens humane voksne, der vil arbejde på menneskers fredelige sameksistens, på lokal- som på verdensplan.

KÆRLIGHEDS ER OPVÆKSTENS LIVMODER

Voksne er de vigtigste personer i barnets opvækst al den stund, at den voksne for barnet er forbindelsesleddet til verden. Derfor er det også interessant, at hjertets dannelse på én gang er synonym for at have sans for etik og humanitet samt knyttet til en moralsk holdning med en omsorg for andre. I udvidet forstand handler det om at være forbundet med en dybere forståelse af livet og menneskeheden.

Først og fremmest er børnenes tilgang til verden i dag ændret på fundamentale områder. Vi må derfor forholde os anderledes i krydsfeltet mellem det gamle og det nye paradigme.

Fra mit udsigtspunkt anes nyt paradigme i horisonten. Her synes begrebet fællesskab at have fået fornyet og større betydning som kontrast til den fokus på individualitet, som vi har set gennem et par århundrede.

Når hjertes dannelse således kan forstås som en metafor for indlevelse og empati, må det være den muld, hvori den voksne planter barnespiren for herefter at pleje og vande planten med kærlig opmærksomhed.

Endelig peger Hjertets Dannelse på den dannelsesdimension, som har fokus på udvikling af børns livsduelighed og livsmød – og i klassisk forstand ligeledes at have sans for det gode eller ophøjede. At besidde sjælsadel, som antikkens filosoffer udtrykte det.

I en mere moderne form kunne vi kalde det livsdannelse, med vægt på en etisk moralsk udvikling samt personlig integritet og ansvarlighed.

Denne del introducerer forskellige perspektiver på dannelsesbegrebet og hjertets dannelse.

ET LIVSLANGT DANNELSESPROJEKT

Fra det øjeblik barnet træder ind i – eller vi skulle måske snarere sige – glider ud i verden, starter et livslangt dannelsesprojekt. Hvad vil det sige at være et menneske, hvad skaber os, og hvordan indgår vi i den verden, vi vokser op i. Et evigt og gådefuldt spørgsmål fra antikkens tid, og som sikkert fortsætter mange århundrede fremover. Dannelse beskrives ofte som et resultat af tillærte evner. Gennem et bestemt kulturelt indhold af viden, færdigheder og holdninger bidrager dannelsesprocessen til dannelse af personligheden i en ønsket retning. Herved forstås dannelse som udvikling af almene som faglige egenskaber – eller med Grundtvigs ord. *Dannelse er livets skole, hvis hovedsigte er livsoplysning og demokratisk dannelse.* Grundtvigs tanker om folkeligt fællesskab haft stor betydning for vores måde at tænke demokrati, folkeoplysning og dannelse.

Opgaven er ikke at uddanne den enkelte til noget bestemt, men at være igangsætter af en dannelsesproces, hvor individet formes til et harmonisk og indsigtsfuldt menneske.

Dannelsen skal tjene et indre anliggende og ikke en ydre kompetencebaseret fordring.

Der er ikke tale om et nytteorienteret dannelsesprojekt, der skal indordnes markedskræfterne, erhvervslivet eller mere moderne udtrykt som selv-dannelse.

En kulturs dannelsesværdier bliver efterhånden ad forskellige veje forankret i barnets personlighed, hvorfor det er en almindelige antagelse, at vi ikke fødes *dannede* men bliver dannede gennem opdragelse og uddannelse, som så igen hænger sammen med det samfund og den tid barnet fødes ind i. I denne definition savnes helt hjertets dannelse, som netop inkluderer empati og medfølelse. Vi fødes med anlæg for empatisk indlevelse, idet det er hele grundlaget for at indgå i en spejlende resonans med vores omgivelser.

Det helt lille barn kan kun blive virkeligt for sig selv, når det spejles i omsorgsgiverens ansigt. Det er derfor af uvurderlig betydning, at den voksne møder og gensvarer barnets signaler med følsomhed. I dette hjertets resonansfelt bliver barnet til – eller dannet som menneske.

Humane dannelsesværdier

Vi står ikke kun i os selv. Vi står på historien. Vi fyldes dagligt med mediernes dommedags profetier, klimaangst og alverdens dramaer. Det kan derfor være svært at bevare optimismen. Men trods tidens store modsætninger og konflikter, kan vi registrere en bevægelse fremad mod øget humanitet og stigende bevidsthed om, at mennesket er en del af naturen, som vi skal passe på. En ny æra skimtes i horisonten.

Vi har oplevet en social velfærd her i den vestlige verden. Specielt i Norden.

En velfærdsøgning som ingen havde drømt om for 100 år siden.

De humane dannelsesidealer forstås i dag som den proces, hvor det enkelte individ kan udvikle sig til et helt menneske, med mulighed for at leve et godt og meningsfuldt liv i samfundet. Og hvis formål er at fremme

personlig vækst, identitet og værdighed. Det indbefatter etiske og moralske principper i forhold til hinanden og samfundet som sådan. Etik kan være personlig, relationel eller universel. Med relationel menes måder at interagere med andre mennesker på en positiv måde. Hvor spirituelt kan ses som en søgen efter at forbinde sig med en højere virkelighed eller mening.

Vores demokrati hviler på humane værdier, som grundlagdes i 1700-tallet, hvor filosofen Jean-Jacques Rousseau udtænkte tankerne bag det demokrati, vi kender i dag. Han argumenterede blandt andet for, at beslutningsretten skulle ligge hos folket. Og at staten skulle udgøre en social kontrakt mellem frie individer, der frivilligt har valgt at give afkald på deres ubegrænsede frihed til fordel for de værdier, man får ud af at være en del af et samfundsfællesskab.

"Alle medlemmer af samfundet er som udgangspunkt lige".¹

DANNELSESPROCESSEN I ANTIKKENS SPOR

*Højest af alle ideer er det godes idé; mangel på moral beror ifølge Platon på mangel på indsigt i idéverdenen. Sjælen er sammensat af fornuft, følelse og sansebe-
gær, og hertil svarer de tre højeste dyder: Visdom, tapperhed og selvbeherskelse.*

Hjertets dannelse kan i klassisk forstand betyde at have sans for det gode eller ophøjede. At besidde *sjælsadel*, som de beskrev det i antikkens Grækenland. I en mere moderne form peger begrebet sjælsadel på et etisk moralsk individ, der er i balance mellem den enkeltes personlige integritet og ansvarlighed i forhold til fællesskabet.

Dannelsesbegrebet har haft – og har fortsat mange betydninger. Men set gennem filosofiens briller handler dannelse om, hvordan vi forstår os selv

¹ I sit værk "Samfundspagten" fra 1762 opstiller Jean-Jacques Rousseau en række kriterier, som senere er kommet til at forme vores opfattelse af, hvad demokrati og borgerrettigheder er. Den franske revolution (1789-1799) var inspireret af oplysnings-
tidens idealer om frihed, lighed og broderskab.

som menneske- og om den udvikling, vi alle gennemgår fra barn til voksen. Hvad vil det sige at være menneske, og hvordan opnår vi et fyldestgørende liv.

Historisk set er dannelsesbegrebet beskrevet i utallige varianter tilpasset de normer og værdier, som spejler den eksisterende kultur på et givet tidspunkt. Forskellige tiders dannelsesprojekter har grundlæggende drejet sig om to spørgsmål: Hvordan bliver man en god samfundsborger? Og hvordan bliver man et helt og lykkeligt menneske?

Begreber som klassisk dannelse og almindelse forstås som de områder ethvert menneske skal præsenteres for. Men indregner de egentlig de dybeste menneskelige værdier?

Det er mit håb, at vi en dag også kan tilføje *human dannelse* til dannelsesbegrebet. Human dannelse forstået som *en ærbødighedens etik*. En ærbødighed overfor alt levende. En moral- etisk mentalitet favnende et større fællesskab lokalt som globalt, hvor bæredygtighed og respekt for moder jord kommer i fokus.

Opdragelse som hovednerven i samfundet

Blandt de klassiske filosoffer var det især Platon og Aristoteles, der var optaget af menneskets dannelse, opdragelse og læring.

Her kategoriserer Aristoteles dannelse i følgende hovedområder

- Dannelse: Opdragelsesværdierne.
- Etik og moral: Forholdet mellem et gode og det onde. Mennesket og Gud.
- At forstå sig selv: Mennesket og verden.

Aristoteles mente, at uddannelse af hjernen uden hjertet slet ikke er uddannelse. Andre har gennem tiden sammentænkt hjerte og hjerne som en væsentlig dimension i dannelsesprocessen. I det moderne vesten er det dog fortrinsvis den kognitive evne, faglighed og teknologi der er dominerende. Fra østen har blandt andet Dalai Lama udtalt, at vi skal medtænke hjertet i uddannelserne, hvor han taler om dannelse i hjertet.

I antikkens Grækenland betragtede man opdragelse som hovednerven i samfundet og kulturen.

Her finder vi dannelsesidealer som *dygtighed* og *duelighed* som en særlig dyd og indbegrebet af de kvaliteter, som gør et menneske til et *adelsmenneske*.

Det vil sige et højtstående og ædelt menneske. Også værdier som *tapperhed*, *høj etisk kvalitet* og *retsindighed* var dyder, der blev vægtet højt, og ikke mindst skulle man bevise sit menneskeværd direkte i handling.²

Skønheden og *godhedens* dannelsesidealer tjente til bestemmelse af den *højeste menneskelige kvalitet*, også kaldes det aristokratiske menneskeideal *en ædel sjæl i et skønt legeme*.

De *æstetiske* og *etiske idealer* – *skønhedens* og *godhedens ideal* var altså to af grundpillerne i den græske opdragelse, hvor vi i dag kunne ønske, at de etiske idealer blev tillagt en større betydning. Karakteren eller personligheden blev betragtet som dannet ved en kombination af den legemlige-fysiske opdragelse og den åndelige-æstetiske og intellektuelle opdragelse. Fra den tid og langt op i flere århundrede gjaldt disse værdier dog kun for drengebørn vel at mærke (*ibid.*).

Følger vi disse dannelsesidealer op gennem historien, ser vi dem særligt udfoldet i renæssancen og igen i oplysningstiden, hvor skønhedens idealer blomstrer i guldalderen, hvor de særligt kommer til udtryk i 1800 tallets digte og billedkunst.

Mennesket er født frit siger oplysningstidens Rousseau, som af nogle er blevet kaldet den tids blomsterbarn. Med oplysningsfilosofiens nye fortællinger om det frie og naturlige menneske, aner man mange af de humanistiske tanker, som vores samfund bygger på i dag. Kombineret med forskellige tiders kristne – ofte dogmatiske idealer, har disse dannelsesidealer på mangfoldige måder på godt og ondt haft betydning for opdragelsesidealerne i flere århundreder.

2 Sørensen, Grue. Opdragelsens historie 1967.

DEN MODERNE TID OG HUMANITETEN

Det er kun gennem kærlighed, at man kan komme til at forstå livet.

Martinus ³

Dette citat viser, at Martinus så kærlighed som den højeste visdom og den største drivkraft i livet. Han mente, at kærlighed er det, der forbinder alle levende væsener og skaber harmoni og fred i verden. Han opfordrede derfor alle til at udvikle deres kærlighedsevne og blive mere medfølelsende og tolerante over for hinanden.

Tør vi tro på, at vi i fremtiden kan skabe en mere human verden, hvor fred og kærlighed gennemsyrrer vores værdier og samfundsstrukturer.

Enhver tid rummer sine udfordringer, problemer, fremskridt, tilbagegang og nye opdagelser, der med adskillige kvantespring har bragt os herhen, hvor vi er i dag, og som nu accelerer med ukendt hast. Jeg er på én gang både ydmyg og taknemmelig i forhold til de fremskridt som videnskaben har skabt, som eksempel lægevidenskaben, der siden slutningen af 1800-tallet har fundet løsninger på mange af de sygdomme, som folk døde af tidligere. For ikke at tale om de forskellige epidemier, som mennesket tidligere ikke kunne overleve. Det gælder ligeledes hele den teknologiske revolution, som nærmest med raket fart har overskredet alle tænkelige grænser for, hvad teknologien er i stand til.

I dag gennemsyrrer den højt udviklede teknologi og digitalisering hele vores samfunds- og hverdagsliv. Men hvad med humaniteten? Ser vi på menneskers livsbetingelser og menneskerettigheder, er der efter anden verdenskrig tale om et helt nyt menneskesyn eller verdenssyn, som er båret af humane værdier. Der er her vi finder de værdier, som har lagt grunden til vores nuværende velfærdssamfund.

³ Martinus er en dansk forfatter, som i 1900-tallet med sit forfatterskab skabte en kosmologi i form af et universelt, kosmisk verdensbillede. Citatet stammer fra Livets bog. Bind 1 stk. 20.1

Dannelse i vores tid

At være dannet i dag betyder ikke blot at være kompetent indenfor nogle områder, men at kunne omgås med sin kompetence. At kunne iagttage sig selv udefra og handle ud fra sin indre stemme. Det der mærkes rigtigt. Den danske filosof Mogens Pahuus er optaget af den menneskelige natur og dets drivkraft, som han kalder trangen til selvudfoldelse og trangen til selvhengivelse. Disse drivkræfter er knyttet til en mere anonym form for kraft, nemlig livet selv.

"Det fænomen, jeg kalder livet selv, og som er en livsudfoldelse, der har sit ud-spring i en anden form for kraft end viljestyrken, nemlig en mere anonym form for kraft – knyttet til livsmod og livsglæde, en kraft der gør os åbne og selvfor-glem-mende optaget af verden og de andre, og som ligger bag ved de to drivkræfter i mennesket, som jeg kalder trangen til selvudfoldelse og trangen til selvhengivel-se". Pahuus⁴

Hvordan ser de værdimæssige pejlemærker så ud i dag sammenlignet med antikkens, der var optaget af menneskets dannelse via opdragelse og læring. Hvor de pædagogiske opdragelsesværdier var afspejlet i lovgivningen, idet de ansås at have en afgørende betydning for samfundet. Dannelses-idealet som dygtighed og duelighed var dyder, der blev vægtet højt. Men lige så vigtigt var det at bevise sit menneskeværd i direkte handlinger, hvor skønheden og godhedens dannelsesidealer blev formuleret som de højeste menneskelige kvaliteter.

Vi har stadigvæk til gode at få revideret begreberne dygtighed og duelighed i en højteknologisk og digitaliseret verden, som samtidig må funderes i skønhedens, godhedens (forstået som ordentlighed) og fællesskabets dannelsesidealer, og hvor livsmod og livsglæde sættes i forgrunden. Det kunne så være her, at hjertet dannelse kunne få sin berettigelse. Hjertets dannelse, som understreger, at vi er mere end vores tanker og følelser. At vi er indlejret i et større fællesskab. Et universelt fællesskab.

Jeg kunne ønske et fremtidens dannelsesrum, hvor livsduelighed og personlig integritet kan gå hånd i hånd med fællesskabsfølelse og

4 Pahuus, M. (1998). *Det gode liv: indføring i livsfilosofi*. København:

medmenneskelighed. Hvor betydningen af frihed og selvudvikling tillige indebærer, at hver enkel tager ansvar både for sig selv og det fælles gode. Hvor harmoni og samarbejde på tværs af forskelligheder kommer i fokus. Herudfra kunne så vokse en ny morallære. Hjertet moral.

Eftertanke

Det handler måske først og fremmest om at se betydningen af den nye tid, vi står på kanten af – at få kendskab til hjertets potentiale. At se sammenhænge og helheder frem for opsplittelse og modsætninger.

TILLIDSFULD VENLIGHED

Var det hele da bedre før i tiden? Vi tror, at folk er blevet mindre rare, end tidligere.

Men det er en illusion, mener to amerikanske forskere, som satte sig for at undersøge, om moralen er i forfald. De henviser til en meta-analyse fra 2022, hvor forskere havde gennemgået 511 forsøg udført mellem 1961 og 2017, der målte tillid og samarbejdsvillighed. Stik imod analytikernes forventninger, var de steget med 10 procent.⁵

I programmet Supertanker⁶ refereres til en hollandsk historiker Rutger Bregman, der mener, at kun den sødeste overlever. Han udfordrer dermed den gængse opfattelse af menneskets natur som egoistisk og konkurrencepræget. Han argumenterer for, at mennesker i virkeligheden er venlige, samarbejdsvillige og tillidsfulde. *"Kun dem, der er bedst til at samarbejde, overlever evolutionens benhårde udskilningsløb.* Fremtidens dyd er venlighed.

5 Adam Mastroianni og Daniel Gilbert. *"Illusionen om moralsk forfald"*. Psychological Science i august 2023.

6 Supertanker d.28.8.23 referer til Rutger Bregman, en hollandsk hotshot historiker der mener, at kun den sødeste overlever. Han udfordrer den gængse opfattelse af menneskets natur som egoistisk og konkurrencepræget. Han argumenterer for, at mennesker i virkeligheden er venlige samarbejdsvillige og tillidsfulde.

Ser vi på verdens tilstand, kan vi med lidt optimisme se, at vi med tiden er blevet både mere følsomme og intelligente på en mere balanceret måde.

Verden af i går matcher ikke verden af i dag

Danmark er verdens bedste land at få børn i. Ifølge en international undersøgelse kåres Danmark til klodens mest familievenlige land. Rasmus Kjeldahl.⁷

Velfærdsstaten giver gode rammer for børn. Men børnenes trivsel er truet, siger direktøren for Børns Vilkår Rasmus Kjeldahl. Flere børn mistrives, og mange skolebørn magter ikke at gå i skole.

"Vi har i kraft af vores velfærdssystem fundamentet for at give børn verdens bedste barndom. Men vi er i en periode, hvor der er en række nye udfordringer, som den slags ranglister ikke tager højde for. Vores fællesskab er blevet mere udfordret. Vores institutioner er blevet dårligere bemandet, og vi er et af de samfund, hvor far og mor samlet set er flest timer på arbejdsmarkedet. Og så er der den voksende trussel fra de sociale medier". (Ibid.)

De nordiske velfærdssamfund ligger helt i top globalt set, når det gælder gode vilkår for børnefamilier. Danmark er nummer et, Norge nummer to og Sverige nummer tre på verdensranglisten. Sådan lyder den optimistiske konklusion fra den amerikanske medievirksomhed U.S. News & World Report, der hvert år udgiver en rangliste over verdens bedste lande.⁸

For at vurdere det mest familievenlige land har de medvirkende i undersøgelsen skullet svare på, hvordan de opfatter deres land med hensyn til: Menneskerettigheder, familievenlighed, ligestilling mellem kønnene, graden af lykke i samfundet, lighed i indkomst og tryghed. Samt hvor veludviklede de offentlige uddannelsesinstitutioner er.

⁷ Ref. Kristelig dagblad 19.11.22.

⁸ Listen over de bedste lande at opfostre børn i rangordner 85 lande og er baseret på en række statistiske data samt en undersøgelse blandt 17.000 mennesker over hele kloden.

Den moderne barndoms bagside

Jeg kunne lovprise den moderne barndom i høje toner. Aldrig har børn i Danmark haft det så godt, som vi har oplevet det i de sidste årtier. Men der er også en bagside.

Det moderne samfund er stadig præget af den "stærkes ret". Økonomisk, sundhedsmæssigt, fysisk og uddannelsesmæssig. Det moderne samfund har mange navne. Markeds og forbrugersamfund. Konkurrence samfund, og som jeg har hørt nogle betegne som kapital eller økonomisk diktatur.

De menneskelige humane egenskaber som tillid og hjælpsomhed misbruges af dem, der har økonomisk magt.

Informationssamfundets bagside har skabt et informationstyrani med en internetkultur, hvor de sociale medier har frit spil. Hvor influencere skaber falske eller ydre værdier, som børn og unge spejler sig i. Det bidrager til at skabe en identitet, hvis bagside er forkerthedsfølelse og ensomhed.

I mange tilfælde har disse medier en kommerciel hensigt, som ingen behøver at stå til ansvar for. Endelig vil jeg tilføje præstationssamfundet. En svøbe, der er medvirkende til den megen angst, som præger børn og unge i dag.

Det er nogle af de mange dilemmaer, det moderne menneske udfordres af i dag. Her er en skarp kontrast til et humanistisk og demokratisk samfunds værdier. Og som nutidens børn skal finde løsninger på, når de bliver voksne. Nok lever vi i et materialistisk samfund, men kunne man også forstille sig, at vi kunne være humane materialister?

Vi er så heldige at leve i en velfærdsstat, hvor staten dvs. fællesskabet holder et sikkerhedsnet under de "svageste". Hvor der gennem tiden er skabt et institutions- skole og uddannelsessystem – samt et social og sundhedssystem, der sikrer en relativ tryghed for mennesker i alle aldre.

Her finder vi værdier med et menneskeligt ansigt. Værdier, der forsat må bære frem mod større venlighed og hjælpsom, tolerance, evne til at samarbejde og indgå i et større fællesskab. Jeg registrerer, at de fleste mennesker er ordentlige, hjælpsomme og venlige. Selvom det ikke er det billede medierne formidler. Der anes en stigende fokus på biodiversitet bredt set, naturbeskyttelse, og klimabeskyttelse. Hvor dejligt ville det ikke være, hvis vores moralske habitus og bevidsthed voksede tilsvarende.

Hjertet er kærlighedens og medfølelsens symbol

Kærlighed er en udstråling af energi, en høj vibrerende kraft, der er til nytte og gavn for alle levende væsener. Vi er således langt fra at være gode nok hvad human empati for alt levende angår.

Bortset fra vores kæledyr, behandler vi vores dyr ukærligt og har generelt ekstremt lidt medfølelse med dem. De opfattes primært alene som fødekilde, hvorfor de opdrættes under forfærdelige levevilkår i gigantiske dyrefabrikker. Det moderne menneske behandler naturen betydeligt dårligere end vores forfædre. Fx er natur- og stammefolk kendt for at respektere både de dyr, de dræber og den jord, de betræder. Ærgerligt at måtte erkende, at størstedelen af den vestlige civilisation er ignoranter på det område.

